ΤΕΧΝΕΣ

01

04

02

1. Το ιταλικό Ταχυδρομείο στη θέση του πρακτορείου Messageries Maritimes (1910-14).
2. Το καφενείο «Εδέμ», και πίσω δεξιά, λοξά τοποθετημένη, η σκηνή του ομώνυμου θεάτρου. Μπροστά του, στο δρόμο της προκυμαίας, το εκδοτήριο των εισιτηρίων (φωτ. Sebah & Joaillier, 1890).
3. Το καφενείο «Πανελλήνιον» στολισμένο με συμμαχικές σημαίες κατά την πρώτη περίοδο της ελληνικής διοίκησης (φωτ. Wayne, 1919–20).
4. Το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας στη Σμύρνη. Η εκ των υστέρων επιζωγράφιση της ελληνικής σημαίας καλύπτει την αρχική ναυτική με τις οριζόντιες ρίγες («βενιζελική»), αντικαθιστώντας την με εκείνη της ξηράς, με το βασιλικό θυρεό στο κέντρο (1920).

03

ΠΡΟΚΥΜΑΙΑ «ΚΑΙ»: ΤΟ ΣΥΝΩΝΥΜΟ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΜΑΡΕΙΑΣ, ΤΟ ΤΟΠΟΣΗΜΟ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ

Μια Σμυρνιά πλανεύτρα... και τα μυστικά της

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΡΑΤΖΑΦΕΡΗΣ
akaratzaferis@e-typos.com

Η προκυμαία της Σμύρνης αφηγείται την ιστορία της. Δύο παθιασμένοι με τη δουλειά τους ιστορικοί ερευνητές, ο **Γιώργος Πουλημένος** και ο **Αχιλλέας Χατζηκωνσταντίνου**, και δύο εκδότες προσηλωμένοι στην ποιότητα, ο **Μωυσής** και η **Ραχήλ Καπόν**, δημιούργησαν ένα δίτομο βιβλίο που αποτελεί προσφορά στην πρωτότυπη ιστορική μελέτη. Το έργο αναβιώνει το εμβληματικότερο τοπόσημο της Σμύρνης, το «Και», όπως ήταν γνωστή η προκυμαία της. Μια περιοχή που ταυτίστηκε με την άνθηση της πόλης αλλά και με τη μεγάλη περιπέτεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας.

Η προκυμαία (μήκους 3,25 χιλιομέτρων) παρουσιάζεται ως ενιαίο αρχιτεκτονικό, τοπογραφικό και ιστορικό σύνολο «το οποίο για μισό σχεδόν αιώνα, μέχρι τον Σεπτέμβρη του 1922, ήταν συνώνυμο της προόδου, του κοσμοπολιτισμού και της ευμάρειας των κατοίκων της».

Στην προσπάθειά τους να αναβιώσουν το παρελθόν, ο Γιώργος Πουλημένος και ο Αχιλλέας Χατζηκωνσταντίνου ήλθαν αντιμέτωποι με σημαντικές δυσκολίες. Η καταστροφική πυρκαγιά του 1922 εξαφάνισε σχεδόν τα ίχνη του παρελθόντος. «Η προσπάθειά μας να ανασυστήσουμε ουσιαστικά μια πόλη, που σύμφωνα με τον Σμυρνιό ποιητή **Γ. Σεφέρη** "έχει χάσει τον ίσκιο της", φάνταζε ακόμα πιο ουτοπική, καθώς η γενιά των προσφύγων που κάποτε περπάτησε στην προκυμαία της Σμύρνης έχει ήδη φύγει, στερώντας μας έτσι από τις πολύτιμες μνήμες της».

Διασταυρωμένες πληροφορίες

Η απουσία του βιωμένου χώρου «αντισταθμίστηκε από την εντυπωσιακή πληθώρα περισσότερων ή λιγότερων γνωστών πηγών και τεκμηρίων (βιβλία, χάρτες, εμπορικοί οδηγοί, εφημερίδες, καρτ ποστάλ, πανοράματα, μαρτυρίες κ.ο.κ.)». Για τη συγγραφή του έργου επελέγησαν οι πληροφορίες «που μπορούσαν να διασταυρωθούν».

Στους δύο τόμους αποτυπώνονται τα μεγαλοπρεπή ιδιωτικά μέγαρα, θέατρα, καφεζυθοπωλεία, ξενοδοχεία, λέσχες, προξενεία και υπηρεσίες του «Και», όλη η κίνηση του λιμανιού που ένωνε την Ανατολή με τη Δύση. Περισσότερα από 200 κτίσματα καταγράφηκαν, τεκμηριώθη-

05

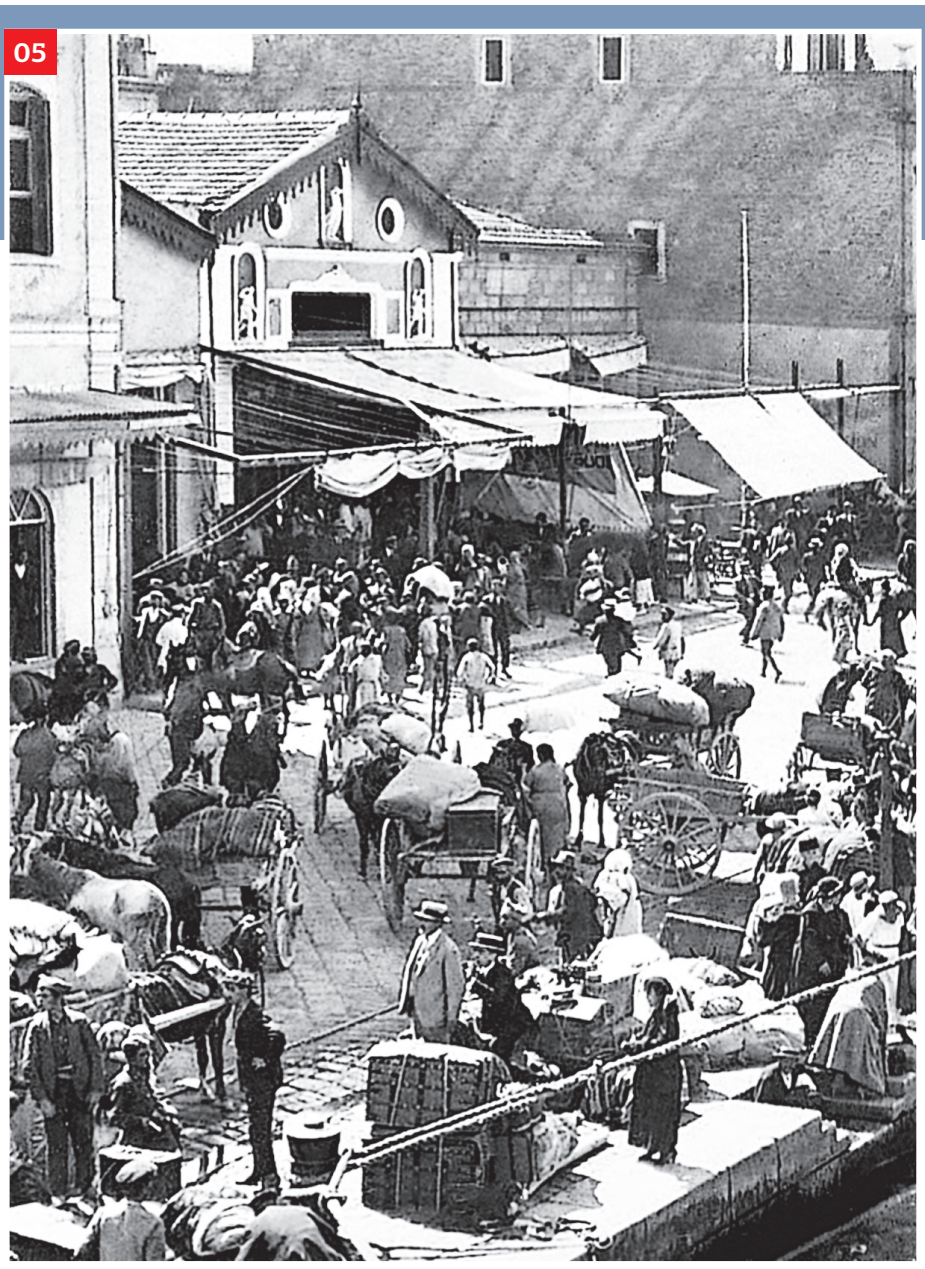

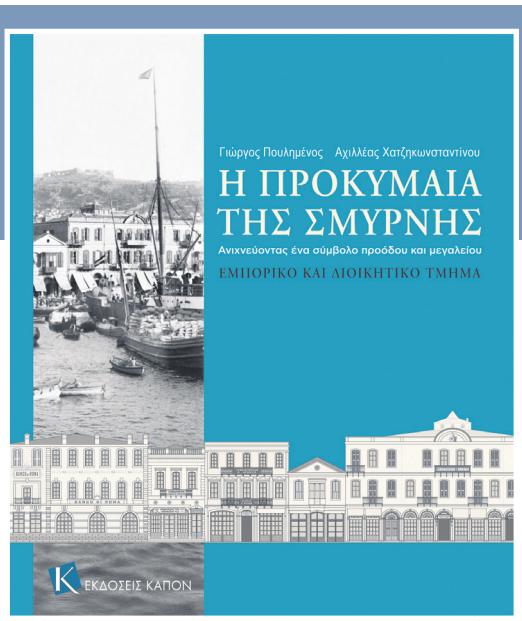

Info

Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
«Η Προκυμαία της Σμύρνης
Ανιχνεύοντας ένα σύμβολο προόδου και μεγαλείου». Γιώργος Πουλημένος-Αχιλλέας Χατζηκωνσταντίνου. Δίτομο έργο σε κουτί, Σχήμα: 24,5Χ29,6 εκ. Σελίδες: Α' τόμος: 396, Β' τόμος: 356. Εικόνες: 620. Σχέδια: 104. Τιμή: 95,40 ευρώ.

06

5. Τα τρία καφενεία, φόντο του δράματος των προσφύγων. Την τελευταία περίοδο, τα ψηλά δέντρα στον ελεύθερο χώρο μπροστά τους είχαν κοπεί και αντικατασταθεί από τέντες (27.8/ 9.9.1922).
6. Πρόσφυγες στην προκυμαία μπροστά από το καφενείο «Η Εύανδρος Κρήτη», το πρακτορείο της Εθνικής Ατμοπλοΐας και τα διπλανά ξενοδοχεία (30.8/12.9.1922).

ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΣΕ ΜΙΑ ΔΙΤΟΜΗ ΠΡΩΤΟΤΥΠΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

καν και σχεδιάστηκαν ενώ με την αρωγή της ψηφιακής τεχνολογίας επιτεύχθηκε η πλήρης ανασύσταση του παραλιακού μετώπου. Η προκυμαία διαιρέθηκε σε τρεις μεγάλες ενότητες, ανάλογα με τη χρήση των κτιρίων: οικιστική, κοσμική και εμπορική-διοικητική. Ξεδιπλώνονται πτυχές του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, με έμφαση στους ενοίκους του «Και» και τα μέλη της πολυεθνικής κοινωνίας της Σμύρνης. Παράλληλα μελετάται το τεχνικό έργο της κατασκευής της προκυμαίας και η επίδρασή του στο χαρακτήρα της πόλης που διατηρεί πανάρχαιες ρίζες. Μεταφέρθηκε στη σημερινή της θέση «έπειτα από όνειρο που, όπως θρυλείται, είδε ο Μέγας Αλέξανδρος, στο τοπικό ιερό των δύο Νεμέσεων».

Τα κείμενα του έργου πλαισιώνουν σχέδια, χάρτες, χρονολόγιο με ημερομηνίες-σταθμούς και πολλές φωτογραφίες που αναβιώνουν το περιβάλλον και τους ανθρώπους του και συνθέτουν ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ιστορικό αφήγημα για τη θρυλική βιτρίνα της πόλης, που ήταν παράλληλα και η καρδιά της.

Το έργο για την κατασκευή της προκυμαίας ανατέθηκε το 1867 από την κυβέρνηση του σουλτάνου **Αβδούλ Αζίζ** σε τρεις ντόπιους Λεβαντίνους επιχειρηματίες βρετανικής καταγωγής. Μέχρι την ολοκλήρωσή του, που έγινε το 1875, το έργο πέρασε από σαράντα κύματα και αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες που σχετίζονταν είτε με τη χρηματοδότησή του είτε με αντιδράσεις πολιτών «που είχαν ιδιοκτησίες κατά μήκος της παλιάς παραλίας και οι οποίοι, με βάση το Οθωμανικό Δίκαιο, δικαιούνταν ελεύθερη πρόσβαση στη θάλασσα...».

Πανηγύρια και θρήνος

Το «Και» ταυτίστηκε με τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Στην έναρξή της (2/15.5.1919) ως τόπος πανηγυρισμών και στον τραγικό επίλογό της (27.8/9.9.1922) ως πεδίο καταστροφής. «Την πρώτη φορά έγινε χώρος λαμπρών εορτασμών και πανηγυρισμών εκ μέρους των Ελλήνων της πόλης, καθώς έβλεπαν την Ελλάδα να αποβιβάζει στρατό και να εκπληρώνει τους πόθους τους για απελευθέρωση και ένωση με τη μητέρα πατρίδα...».

Με την αποχώρηση του ελληνικού στρατού και την είσοδο των Τούρκων στην πόλη το σκηνικό άλλαξε δραματικά: «...Οι φόβοι των χριστιανών κατοίκων και προσφύγων για την τύχη τους, καθώς έβλεπαν το νικητή τουρκικό στρατό να παρελαύνει στο Και επιβεβαιώθηκαν με το χειρότερο δυνατό τρόπο όταν χιλιάδες, όπως ο μητροπολίτης **Χρυσόστομος**, κακοποιήθηκαν ή θανατώθηκαν τις επόμενες ημέρες. Ο εμπρησμός της πόλης (31.8/13.9.1922), που αποτέφρωσε το σύνολο σχεδόν της ελληνικής, αρμενικής και ευρωπαϊκής συνοικίας, καθώς επίσης και η προσωρινή αδυναμία εξεύρεσης πλωτών μέσων για να την εγκαταλείψουν, επέτεινε το μαρτύριο των προσφύγων μετατρέποντας το σκηνικό σε κόλαση. Το άλλοτε λαμπρό Και μεταβλήθηκε για αρκετές ημέρες σε μια ανοιχτή φυλακή χιλιάδων ψυχών, ένα "no man's land", ανίκανο να προσφέρει την παραμικρή προστασία ή κάποια ασφαλή οδό διαφυγής σε όσους είχαν εγκλωβιστεί ανάμεσα στη φωτιά, τη θάλασσα και το μαχαίρι των Τούρκων...»

Από τα 1930 η πόλη ονομαζόταν και επίσημα Ιζμίρ. Σήμερα τίποτα δεν θυμίζει την προ του 1922 εποχή. «Η σημερινή εικόνα της προκυμαίας με τις οκταώροφες πολυκατοικίες είναι κυρίως αποτέλεσμα της περιόδου έντονης ανοικοδόμησης που ακολούθησε, η οποία δεν έδειξε κανένα σεβασμό στο παρελθόν της πόλης...» ■

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

Το σμυρναίικο σπίτι: Η δημιουργία της προκυμαίας και η κατάτμηση των νέων οικοπέδων που ήταν μικρότερα αλλά περισσότερα, διαμόρφωσαν και ένα νέο τύπο κατοικίας, το σμυρναίικο σπίτι. Στην συντριπτική τους πλειονότητα οι κατοικίες ήταν διώροφες και αναπτύσσονταν σε πέντε επίπεδα: (ημι)υπόγειο, ισόγειο ή πρώτος όροφος, μεσοπάτωμα, άνω ή δεύτερος όροφος και δώμα. «Ο σκελετός τους ήταν ξύλινος, ενώ τον παραδοσιακό "τσατμά" (γέμισμα από μικρές πέτρες, καλάμια κ.τ.λ., καλυμμένο με σοβά) των τοίχων είχαν πλέον αντικαταστήσει τα τούβλα και οι πέτρες. Σχεδόν όλα διέθεταν στέγες, υπήρχαν όμως και ταράτσες/βατά δώματα σκεπασμένα με τσίγκο. Για την περίτεχνη διακόσμηση της πρόσοψης χρησιμοποιούνταν γύψος, κεραμικά ή, στα πλουσιότερα απ' αυτά, ακόμα και μάρμαρο...».

Χρυσό... εισιτήριο: Οι Σμυρνιοί λάτρευαν τα θεάματα και σχημάτιζαν ουρές στα θέατρα της πόλης. «Όταν παίζονταν δημοφιλείς παραστάσεις, οι θεατρόφιλοι γέμιζαν το Sporting αδιαφορώντας για το κόστος. Για παράδειγμα, σε παράσταση γαλλικού θεάτρου που ανέβασε το έργο Sante'clair, το αντίτιμο του εισιτηρίου ορίστηκε στο εξωφρενικό πόσο της μίας χρυσής λίρας Τουρκίας, όμως η προσέλευση του κόσμου ήταν παρόλα αυτά πρωτοφανής...».

Απειλητικά... καπέλα: Θέμα στον Τύπο της εποχής είχαν γίνει τα ογκώδη γυναικεία καπέλα που ενοχλούσαν τη θέαση προς τη σκηνή! «Πρόκειται περί σοβαράς νόσου απειλούσης... την απόλαυσιν του θεάτρου. Το ανδρικόν φύλον θα παύση να συχνάζει φοβούμενον μη αναγκασθή να αποθαυμάση την κόμμωσιν ή τον πελώριον πίλον μιάς φιλοκόμψου...».

Μπρος στα κάλλη...: Οι Σμυρνιές ήταν ιδιαίτερα κοκέτες. «Προκειμένου να είναι στη μόδα δεν δίσταζαν ακόμη και να υποβάλλουν τον εαυτό τους σε ένα είδος "βασανιστηρίου", όπως περιγράφει γλαφυρά ο Προκοπίου: "Ούλες, λιγνές ή παχουλές, μαντάμες και κοπέλλες, έχουν τσι μπούστοι τως σφιχτοί με τσι γερές μπανέλλες, τόσο σφιχτοί που κάνουνε μέση δαχτυλιδένια, όπως η μόδα το καλεί των γυναικών η έγνοια"».

Τυχερά παιχνίδια και μεζέδες: Ορισμένα καφεζυθοπωλεία της προκυμαίας, όπως το «Αστυ» και το «Αλάμπρα», συνδύαζαν διαφορετικές υπηρεσίες... «Ετσι, εδώ έβρισκε κανείς από τη μια τα τυχερά παιχνίδια και το τζόγο, ίδιον των λεσχών, και από την άλλη "λαϊκούς" μεζέδες για ρακί και μπίρα που έφερναν οι πλανόδιοι πουλητάδες, όπως: λιμπινάρια (λούπινα αλατισμένα), λεμονού (τουρσιά), αυγοτάραχα, αρμυρά (φρατζολάκια με κουκιά), σπόρια (πασατέμπο, στραγαλάκια-λεμπλεμπιά) κ.ά.».

Η λέσχη των κυνηγών: Ενα από τα κομψότερα κτίρια της Σμύρνης στέγαζε τη λεγόμενη «Υψηλή» Λέσχη των Κυνηγών. «Το κυνήγι στη Σμύρνη ήταν από τις αγαπημένες ασχολίες των κατοίκων της. Τριάντα χιλιάδες άδειες κυνηγιού αναφέρεται πως δόθηκαν σε Σμυρναίους κυνηγούς κατά το έτος 1900... Στην είσοδο της "Υψηλής" Λέσχης βρισκόταν αναρτημένος υπερμεγέθης αετός μ' ολάνοιχτες φτερούγες (ο Προκοπίου αναφέρει ότι ο αετός αυτός ήταν χρυσός). Και μέσα στην αίθουσα υπήρχαν κεφάλια ελαφιών, δορκάδων και πτηνών διαφόρων...».